

A seregválasztó nagyveszekedés – Thököly Imre és Teleki Mihály vitája

1681. szeptember 27-én kirobbant Apafi Mihály erdélyi fejedelem előtt Teleki és Thököly között a nagyveszekedés. Következmenyeként Thököly seregestől elszakadt a kállói táborból, tisztelettel elbúcsúzván Apafitól. Seregével átkelt a Tiszán és 1681. október 7-én találkozott Thököly Saponarával Zemplénben, s önálló politikájában elsőként, megkezdődtek a fegyverszüneti tárgyalások.¹

Súrlódások a két generál között már többször is előfordultak. Ha vitájuk magántermészetű gyökereit akarnánk keresni, akkor talán egészen Thököly Imre Erdélybe menekülésének előestéjére kellene tekintenünk. Az akkor tizenhárom éves Thököly Imrét, apja, Thököly István, Apafi Mihály gyámságára bízta², amikor Thököly a felvidéki birtokait ostromló németek elől Árva majd Liptó várából Erdélybe menekült, nagybátyja, Petróczi István oldalán, alig érkezett meg Erdélybe máris komoly küzdelmet kellett folytatnia Huszt váráért.³ Huszt várát és a huszti uradalmat elvesztette, s ezzel kapcsolatosan fogalmazta meg a híres mondatát mely egész életében emlékeztette Erdélyben viselt dolgaira, hogy „Husztot torkon verve vette el tőle Apafi Mihály”⁴.

A bujdosó csapatok generálságáért folyó versenyben Petróczi Istvánt, Thököly nagybátyját fogságba vetették, és csak hónapok múlva engedték szabadon.⁵ A nagykorúság küszöbét átlépő Thököly Imre nagybátyja révén, és jelentős erdélyi birtokainak jövedelme alapján is igen kecsgetető főúri rangú személynek számított a kurucok szemében.⁶

1677-ben Thököly megkapta a fejedelmi engedélyt, hogy csatlakozzék a bujdosókhoz, ezzel elindul a küzdelem azok vezetéséért is.⁷ Thököly ügyesen játszotta ki egymás ellen a törökök engedélyére várakozó Apafi Mihályt és Teleki Mihályt, és a nézeteltérésekből adódó rés elegendő, hogy már 1677-ben még ha csak hetekre is, de már generális-helyettesi rangba emelje az erdélyi fejedelem.⁸ Teleki gyorsan reagál, hogy mindez az ő személyére nézve rossz fordulat volt, mivel így Thököly a maga neve alatt vihette volna végbe az egyesülést a francia és a lengyel segédcsapatokkal.⁹ Az első konfrontációt már ekkor 1677 nyarán megélik, és hónapokig elhúzódik. Thököly azzal védte magát, hogy Teleki szóban felhatalmazta, hogy ilyen jellegű reverzálist kérjen a fejedelemtől.¹⁰ Teleki mikor ráébred ez mit is jelentene, hogy ezzel talán maga engedte át a generálságot a fiatal gróf kezébe már minden tőle telhetőt megtesz, hogy Thökölyt bemocskolja a fejedelem előtt.¹¹ A fejedelmi tanácsosok, mentik a helyzetet a bujdosók kiindulásának küszöbén és rábeszélik Thökölyt, hogy fiatalabbként adja meg a tiszteletet Telekinek és járuljon elé, hogy a magyar ügyet ne hátráltassák.¹² Bár haragosan fognak kezét, Thököly később mégis ellátogat a generál színe elé, ezzel látszólag a nézeteltérés véget ért.¹³

A történelmi hagyomány¹⁴ és számos korabeli történetíró¹⁶ is az 1681 szeptemberében kirobbanó nagyveszekedés egyik kulcsmozzanatként egy Thököly számára talán egyre kevésbé örvendetes és inkább kényszerű családi aktus megtörténtét említik. 1679 januárjában Apafi Miklós meghalt¹⁷, s felesége, az özvegyen maradt Teleki Anna második férjének, Teleki Mihály éppen az ifjú hadvezért, Thököly Imrét szemelte ki. Hogy pontosan az eljegyzés mikor történt meg, az nem egyértelmű, de nagy valószínűséggel 1679 júniusa előtt kellett hogy megtörténjen, mert a júliusi krasznai gyűlésen Thökölyben igen nagy Teleki

és Apafi bizodalma is¹⁸, de egészen biztos, hogy 1679 márciusa után történt. Apafi Miklóst ugyanis csak márciusban temetik el.¹⁹ 1679. áprilisában vagy májusában nagy valószínűséggel végbe ment a minden ünneplést és pompát nélkülöző jegyváltás – tekintettel arra, hogy özvegy Apafi Miklósné, a menyasszony, még gyászol –, s mindezt Thököly Imre abban a tudatban tette, hogy előzőleg 1679 januárjában már egy másik házasság tervét fontolgatta: Zrínyi Ilonával. Azonban ha ígéretet kapott is, az most még csak a béke idejére vonatkozott. Thököly a béke ajánlatában nem kapott eléggé kedvező feltételeket.²⁰ Az 1678 őszi bányavárosok elleni hadjárat bravúrja kincseket adott, de atyai birtokokat nem. Thököly tehát 1679-ben még mindig Teleki Mihály, az aktuális generális jóindulatára szorult, így miközben Zrínyi Ilona testvérét kíséri Erdélyben²¹ és intézi Zrínyi János szabadon bocsáttatását, Teleki Annának igen élénken udvarolt. A fordulat kétségtelenül már 1679 nyárutóján érezteti előszelét. Az engedetlen Wesselényi Pált – ki egykoron volt már választott generál a bujdosók között – maga Thököly fogatja el, Teleki és a fejedelem utasítására.²² Miközben Thököly a két korábbi generál között próbál a bujdosók élére jutni – Wesselényi és Teleki között –, azok nem is sejthetik, hogy Thököly a maga malmára hajtja a vizet kettejük vitájából is. Wesselényi és Thököly között is ingadozó a kényes együttműködés. Két különböző harcmodorú sereggel vannak. Thököly a lovas végvári vitézekkel, Wesselényi a mezei gyaloghadakkal. Külön-külön egyik sem arathat fényes győzelmet, de a főséget már egyikük sem ismerné el a másiknak.²³ Teleki, aki leendő vejét, Thökölyt támogatja 1679-ben, bátran fordul Wesselényi ellen.²⁴ Ezzel viszont annyira megrontja helyzetét, hogy a hadvezérként gyenge kezű, beteges Teleki Mihály, illetve a Telekiben megrendült Wesselényi Pál helyett, az 1679 novemberében Szikszónál²⁵ fényes taktikai győzelmet arató Thökölyt választják meg a kurucok generálnak 1680 januárjában²⁶.

Az 1681. szeptember 27-i nagyveszekedés magánjellegű vonása 1680-ban esett meg. Thököly már főgenerál, úgy, hogy még ehhez el sem kellett vennie feleségül Teleki Annát. 1680 júniusában meghal Báthory Zsófia²⁷, ezzel Zrínyi Ilona kezén összpontosulnak a Rákóczi-várak. Munkács, Regéc és Makovica vára és uradalma legalábbis bizonyosan. Kétszeresen kedvező fényben tetszik tehát a fejedelmi özvegy Rákóczi Ferencné. Eddig többé-kevésbé visszafogott vonzalmát, most már anyósa megrovása nélkül fejezheti ki az ifjú kurucgenerális felé. Nem is várokozhatja az egyértelmű visszajelzéssel, mert 1680 októberében a kurucok somlyói gyűlésén Thökölyt már arról gyözködik egyre reménytelenebbül és tehetetlenül az erdélyi és bujdosó főurak, hogy fogadja el Teleki Anna kezét és mégiscsak az erdélyi tanácsúr lányát vegye feleségül²⁸, de ekkor Thököly már hajthatatlan, szebb, gazdagabb és előkelőbb asszonyt szemelt ki magának házastársul és ráadásul szerelme kölcsönös viszonzásra talált. 1680 nyarán tehát feltételezhető, hogy Thököly visszaküldte a drágaköves jeggyűrűt Teleki Annának.

Az egy évvel később kirobbanó vita egyik témája ez a személyes jellegű sértettség volt. Az erdélyi politikában is létezett a házassági politika. Apafi Zsuzsanna – a fejedelem lánya – ki elsőként volt kiszemelve Thököly számára²⁹, alig öt és fél éves korában elhunyt³⁰. Teleki Anna, négy évvel volt fiatalabb Thökölynél, tehát a jegyváltás környékén lehetett tizenhét éves, és már özvegy. (Tehát egyértelműen fiatalabb legalább tíz évvel Zrínyi Ilonánál.) Azonban egészen más szempontok játszottak közre Thököly választásában: nemcsak érzelmileg, de politikailag is el kívánt szakadni Erdélytől³¹. Annak a veszélynek a teljes tudatában, hogy ezzel anyai birtokait teszi kockára, melyek így Erdély határain belül maradnak. Apafi Mihály már 1678-ban datált levelében is jelezte, ha az erdélyi politikával szembenegy Thököly³², akkor az jószágai elvesztését is magával vonja³³. Tehát 1680–1681 fordulóján a kiélesedő helyzetben, Thököly saját anyagi forrásait is feltette cserébe Zrínyi Ilonáért és az önálló politikáért.

Az önálló politika felé alig megbékélt vetélytársa Wesselényi Pál is ösztönzi. Thököly nem meri a nyílt szakítást vállalni Erdéllyel, az 1678 nyári fenyegetés óta tudja, hogy ezzel erdélyi jószágát kockáztatja, de Wesselényi megnyugtatja Thökölyt. 1679 végén Thököly leírta levelében tehát el kellett hangoznia, hogy Wesselényi mutat neki olyan utat, mellyel erdélyi jószágai is biztonságban maradnak kezén. Wesselényi igen jó kapcsolatokat ápolt a váradi pasával. S biztosítja Thökölyt már ekkor, hogy a váradi pasa által Thököly Hunyad megyei birtokai védve lesznek, s az erdélyi fejedelem nem fogja tudni így lefoglalni Thököly birtokait, azok védelmét Wesselényi által a váradi pasa maga fogja védelmezni, ha kell, így török részről biztosítva vannak.³⁴ A két fiatal parancsnok tehát ismét megegyezett. Wesselényi Pál elsőként írja alá Thököly generálisi kinevezését.³⁵

1680 tavaszán Thököly tart Teleki és Apafi haragjától³⁶ a szoboszlói gyűlés eredményei nyomán, s olyan híreket is kap, hogy jószágait lefoglalták³⁷. Thököly 1680 tavaszán megkezdte erdélyi jószágainak „padlássóprését”, az értékeket, javakat megindítja Magyarországra felé.³⁸ A szoboszlói gyűlés után februárban ebédre volt hivatalos Makovicára, a téma bármi is volt Zrínyi Ilona és Thököly közt, Thököly javainak egy része Makovica várában helyeztetnek el³⁹. Tehát Thököly megkezdte a mozgatható ingó vagyonának átmentését Magyarországra területére.

Thököly korábbi választott generálhoz hasonlóan Wesselényi példáját követve próbál közeledni a törökhöz, Wesselényi maga is jó kapcsolatokat ápolt a törökökkel, s Thököly is ezt az analógiát fogja követni, katonai sikereit is jobban elismeri a török, mint Erdély. Ez a kapcsolat azonban csak a kor szokásain alapuló kötelező bejelentést, tájékoztatást és határ menti tárgyalást jelentett.⁴⁰ Továbbá a Porta álláspontja volt iránymutató a magyarországi fegyverszünetek megkötésekor.⁴¹

Thököly Erdélytől való elszakadását több tényező is erősíti már 1681-re. Wesselényi Pál, az egykori vetélytárs biztatása és támogatása, a bujdosó seregek maguk is vagy az amnesztia elfogadását vagy önálló hadviselést⁴² követeltek Thökölytől többször is az előző években, a török vezetés is egyre inkább Thököly mellé áll. A törököt, konkrétan a váradi pasa figyelmét, Thököly felé fordítja maga Apafi Mihály is. A Wesselényi–Thököly párharcból győztesen kikerülő Thököly „a bujdosó magyarság élén az ő [Apafi Mihály] rendeletéből áll, s nem Wesselényi, a pasa tehát ismerje el, s teendőit is Thökölyvel, mint a magyar hadak vezérével egyeztesse”⁷⁴³.

Ráadásul a német béketárgyalásokban, illetve fegyverszünetekben is Thökölyvel tárgyalnak igazán, inkább számba veszik az elégtelenség fejeként Thökölyt, mint egész Erdélyt. Tehát Thököly a hadvezér mindenképpen az önálló hadviselés s ezzel Thököly mint politikus is az önálló politizálás felé hajlik. Nem beszélve arról, hogy Thököly a magánember is nagyon jól tudja, hogy akár házassági tervei, akár magánbirtokai visszaszerzése érdekében csak akkor tudja a megfelelő eredményeket elérni, ha azt önállóan viszi véghez és nem Erdély befolyása alatt.

Thököly önálló politikáját 1681-ben az Erdélyi Fejedelemségtől és a török Portától való távolságtartás jellemezte, a nagyveszekedés kulcspillanatában a független és önálló bujdosó hadakat képviselte, bár a hadjáratban a török fennhatóság alatt lévő Erdélyi Fejedelemség keretei közt volt jelen.⁴⁴

Most már feltehetően mindkét fiatal gróf: Wesselényi Pál és Thököly Imre is úgy vélekedett, inkább maradnak egy huzatos jobbágyházban nincstelenül Erdély határain kívül, mint pompában, gazdag úri palotában Erdélyen belül.⁴⁵ A két fiatal a harcok sürgetésében mindig is egyetértett, jobban, mint a fontolva stagnáló Teleki és Apafi, igaz Wesselényi, most ismét Erdélyhez húz⁴⁶. 1681 szeptemberében ismét eltérnek a haditervek. Ezt ékesen bizonyítja, hogy Thököly csak a török kifejezett utasítására hajlandó Apafi és Teleki elé járulni. Az erdélyi

tábor Aranyszegnél vesztegel⁴⁷. Thököly csapataival Esztlárnál, a török Pocsajnál vert táborn. ⁴⁸ A helyzet már pattanásig feszült. A fejedelem 1681. szeptember 6-án kíván Thökölyvel megegyezni a haditerven, de Thököly vonakodik megjelenni, s végül a váradi pasa üzenetére jelenik csak meg, Hasszán pasával együtt, a fejedelem előtt. ⁴⁹ Wesselényi és Thököly szeptember 12-én közösen visznek végig egy támadást Kálló ostromára, eredménytelenül. ⁵⁰

1681. szeptember 25-én a Kállói győzelem⁵¹ után Caprara kivonta seregét a Rakamazi sáncokból és átment a Tiszán. ⁵² Thököly haditerve az, hogy keljenek át a kurucok is a Tiszán, megindulván a visszavonuló Caprara nyomában. ⁵³ Thököly háromezer válogatott lovassal vágatott át a fejedelem táborába, úgy, hogy már többi hada is készenlétben volt⁵⁴, s haditervét, a fejedelem elé járulva, Apafi sátorában adta elő Teleki Mihály jelenlétében. Teleki és Apafi vonakodik a tiszai átkeléstől. S a helyzet már adott is, hogy itt a fejedelmi sátorban kitörjön, a kurucok történetében, a sorsukra oly meghatározó kimenetelű nagyveszekedés⁵⁵.

Maga a vita tehát a Tiszán való átkelés tervéből indult. A felállás az egész kuruc mozgalomban jellemző: Thököly erősködik, Teleki hárit, Apafi határozatlan. Egyetlen dolog e pillanatban mégis más. Bár Apafi a fejedelem, Teleki már nem kuruc generál. Teleki csak mint Apafi Mihály tanácsosa van jelen és az erdélyi sereg parancsnoka, a kurucok tényleges parancsnoka ekkor már maga Thököly. S az ő haditervét készül megfúrni Teleki Mihály, egyértelműen befolyásával és meggyőzésével rábeszélve a fejedelmet a maradásra, sőt a visszavonulásra. Ami 1678 óta minden évben újra és újra lejátszódik és megismétlődik, most is megtörtént. Itt Kálló alatt. Teleki már a visszavonulásra gondol, Thököly még előrenyomulásra. S Thököly mint parancsnok már nem tűri az ellenszegülést, mellyel saját atyai birtokainak visszaszerzését – vagyis Thököly nemesi ellenállását –, a magyar szabadság és protestantizmus ügyét is ismét megállásra, sőt győzelmi pozícióban meghátrálásra készítené az erdélyi politika. Thököly mint választott kuruc generál nem is hagyja magát. Ő a generál, a kuruc csapatok elméletileg az ő parancsának kell hogy engedelmességedjenek, tehát Apafi és Teleki szava – az Erdély védelmében Szatmár felé vonulás terve – a tényleges bujdosó vezér szavával – a Tiszán való átkelés és Felvidékre indulás tervével – áll szemben.

A vita a haditerv felett valószínűleg személyeskedésbe is átcsap, Telekiből kitör az egy éve visszafojtott indulat, hogy ez a fiatal kis „fügemutató”⁵⁶ gróf, sem korát, sem tisztét, de mint kiderült lányát sem tiszteli. Feltételezhető, hogy Teleki Anna neve is elhangzik az oda-vissza csapkodó vad gyűlölködés és vádaskodás között. De a felbomlott jegyeség és Teleki sértettségén túl, komolyabb dolgok forognak a vitázók között. S ennek fő pontja egyáltalában nem csak egymás főségének megkérdőjelezése, vagy el nem ismerése. Teleki természetes, hogy nem tudja megbocsátani sem magának, sem Thökölynek, hogy az eddig féltve őrzött kuruc generálságát elvesztette, ahogy azon reményeit is, hogy a Hunyad vármegyei Thököly birtokokra házasíthatta volna lányát. A diszkrét célzások és naplóírók rövid bejegyzései csak sugallhatják, hogy hogyan harsogta egymásra sérelmeit a két fél. „Thökölyi gróf és Teleki uram rúdul megkoczkodnak egymás között.”⁵⁷ – írta Wass György, aki a táborban volt ekkor. Bethlen Miklós szintén az erdélyi fejedelem seregével táborozott ezen az éjszakán, s így emlékezik vissza önéletrírásában erre az esetre: „(Thököly) ott Telekinek mindent szemére hányván, felette nagy indulattal és az egész dolog nagy észvesztésével elmene hadastól, épen csak Telekire való bosszúból, kinek commendója alatt nem lehetett, látván, hogy a fejedelemnek csak a neve, de az alatt Teleki a szeráskir.”⁵⁸ Az egyértelműen kitészik a Bethlen Miklós féle szövegből, hogy Thököly pontosan tudta, Apafit teljes mértékben Teleki irányítja és Teleki már hónapok, ha nem évek óta ellene beszél a fejedelem előtt. Ezt most nyíltan a fejedelem színe előtt szóvá is tette. Ezt sokkal pontosabban fogalmazza meg Cserei Mihály az Erdély története című

munkájában, mely szerint Thököly Teleki szemébe megmondta: „Hidd el, Teleki, sokat practicáltál mindéig ellenem, de kinn ne kapassalak a fejedelem sátora mellől, mert soha bizony több kenyeret nem eszel. Most is kezemben volnál, ha a méltóságos fejedelmet, kit atyám helyén tartok, nem nézném, itt üttetném el a fejedet, ilyen és ilyen áruló fia.”⁵⁹

Teleki Mihály Thököly elleni munkálkodásáról már tettem említést egészen a kezdetektől, de ami egészen bizonyosan a központi magja volt a veszekedésnek az Teleki árulása volt. Thököly szájába Cserei Mihály pontosan ezt a szót adja.

A vita tényleges fő szála – Teleki árulása – szintén évekkkel korábban, a múltban gyökerezdik, egészen 1678 nyarán.

Az első katonai – haditerv feletti – nézeteltérés szintén a Tiszán való átkelés kérdése körül robbant ki 1678-ban. Thököly akkor is Tokajnál a gyors tiszai átkelés mellett érvelt. Teleki tartott a Rakamaz környéki németektől és a Szolnok felé kerülést javasolta.⁶⁰ Végül a had teljes ívet kerülve Huszt és Munkács felé indul. Ekkor Thököly azt javasolta támadják meg a német hadakat mielőtt azok elérik a biztonságos Ungvár várát.⁶¹ Teleki akkor is tartott a nyílt összecsapástól, helyette a déli kevésbé védett várak elleni támadást javasolta. S a sereget ketté választva Thökölyt Szepes megyébe irányította, annak egykori birtokaira, s ezzel lenyugtatva Thökölyt, kinek haditerveit sorra elvetette.⁶² Thököly a lovasszolgálatokkal a Felvidéken nyargalt, eljutott Késmárkra a Thököly-birtokokra, s sürgetve hívta Teleki Mihályt csatlakozásra. Thököly a legvakmerőbb haditervvel állt elő, ahogyan viselte magát minden hadi vállalkozásában. Céljaként Kassa megtámadását javasolta. Teleki nem merte a nagy erősséget megtámadni, ezért Eperjest ajánlotta. Így Thököly és Teleki serege Eperjesnél találkozott, de még igazán el sem kezdték az ostromot, Teleki visszavonult csapataival délre. Thökölyt hátrahagyva, hogy figyeltesse a környéket.⁶³ Teleki később belátta, hogy hiba volt magára hagynia a törtető Thökölyt, aki hamarosan egymaga ront rá csapataival a bányavárosokra és ezzel nagy hírnevet szerzett magának egész Európában. Teleki akkor betegségekre hivatkozva vonult vissza és Kővárba húzódott. Thököly hiába irogatott Telekire és Wesselényire, hogy jöjjenek – vagy legalább küldessenek seregeket – utána és segítsék meg a gyaloghadakkal⁶⁴, segítség egyiküktől sem érkezett⁶⁵. Thököly a saját jobbágyaiból az egykori Thököly birtokokról próbált „gyaloghadat” előállítani⁶⁶, de emberek hiányában megtartani nem tudta foglalásait. A segítség megtagadása még nem nevezhető kifejezetten árulásnak, de a tény, hogy Teleki akkor is, később is a németek kezére játszott, az már igen.

A vád, amit Thököly itt a nagyveszekedésben Teleki szemére vet, hogy Teleki Mihály tizenkétezer aranyat fogadott el a némettől, hogy táborát úgy hordozza, ahogy a németnek tetszik és hogy a seregeivel visszavonuljon.

Mint már említettem ez nem csak az 1681-es táborozás problémája volt. Egészen a közös hadmozdulatok elejétől 1678 nyarától keringett a kurucok közt a táborban a hír, hogy Teleki Mihály aranyat fogadott el a németektől, hogy seregeivel visszavonuljon: „Az táborról jött ember azt is beszéli, hogy az mostan oda jött urak, főemberek, Balassa, Eszterhás Miklós publice beszélik az hadak közt, hogy Kegyelmed Eperjes alatt is egynehány ezer aranyat vett fel az német császártól, csudálják inkább, hogy bennünket Kegyelmed oda nem vettett s többeket ilyeneket sokat, s kérdém, mit mondanak az miéink? Szól-e valaki valamit effelől, vagy menti-e Kegyelmedet? Senki sem.”⁶⁷ – írja 1678. novemberében Wesselényi Pál Teleki Mihálynak levelében.

Eszterházy Miklós és Balassa Imre⁶⁸ mellett azonban Wesselényi Pál egy későbbi – 1678. november 14-én keltezett – levelében több főrendeket és nemeseket, köztük „újakat” is említ, kik szintén beszéltek a katonaság előtt, hogy Teleki a némettől igen sok pénzt vett fel Eperjes alatt, s azok „csudálják inkább, hogy eljöhettünk, s Kgd, oda nem

veszett.”⁶⁹ Wesselényi Pál hozzáteszi, hogy korábban kelt leveleiben is írta már mindezeket, de rejtjelezve, Teleki valószínűleg egy másik clavissal írást kért Wesselényitől, mert a korábbi levelek tartalmát nem tudta kivenni.⁷⁰

Tehát 1678. novemberében már az egész kuruc táborban közszájon forgott a hír, hogy Teleki Mihály pénzt fogadott el a németektől. A Wesselényi által néven nem nevezett nemesek azt csodálták, hogy a két többnyire gyalogos mezei hadakból álló sereg Teleki Mihály és Wesselényi vezénylete alatt egyáltalán eljöhett és hogy a két vezért életben hagyták, ezen árulatlás után.

Thökölytől a vita hevében elhangzott állítást az 1682. júniusában felvett tanúvallomási jegyzőkönyv is megerősíti: „Gróf urammal összeszólalkozván Teleki, mondotta volna gróf uram, vervén az mellyét: előadhatnám az uramnak áruló levelét...”⁷¹

Tehát a nagyveszekedésben elhangzott, hogy Thököly elfogta Teleki Mihály levelét, mely terhelő bizonyítéka annak, hogy Teleki a németekkel levelezik és éppen ezért a magyar ügynek nem akarója inkább elrontója kívánt lenni.

A nagyveszekedés valódi központi témája, s égető problémája tehát nem Teleki Anna sértett büszkesége, vagy a generálság főségének el nem ismerése, esetleg a haditerv körüli egyet nem értés, hanem Teleki Mihály németessége volt.

Hogy milyen súlyú volt a veszekedés és annak tartalma azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy fél évvel az eset után Teleki Mihály érdekében Erdélyben gyorsan kérdezetni kezdték az érintetteket, akik tudhattak a dologról nevének nevezve: az elfogott levélről, és Teleki árulásáról, történetesen hogy 1681-ben még áruló is volt a táborban.

1682. június 24-én, miközben Thököly mézeshetei után ismét hadba készülődik, Erdélyben „belső tisztogatás” zajlik. A kérdés, melyet a tanúknak feltettek egyértelmű, és ha a hír nem lett volna közhír, fel sem vetődik, nem csak a táborban volt köztudott, hogy Teleki Mihály őszinte magyar ügy melletti érdekeltségében egyáltalán nem lehet bízni, de már Erdélyben is szóbeszéd tárgya volt: Teleki Mihály nem szolgálja a magyar ügyet.

Tehát a kérdések⁷¹:

- Kitől hallotta, hogy az 1681. évi nyári hadakozás alatt áruló volt a táborban?
- Hogy azért kellett visszajönni a hadaknak, mert Teleki Mihálynak a német tizenkétezer aranyat adott volna, hogy kormányozza visszajövetelre az dolgot?
- Teleki Mihály németnek írt levelét gróf Thököly uram elfogta volna, a levelet vagy párját is látta volna?
- Teleki Mihály felől egyéb afféle némettel való collusiója felől mit hallott?
- Egyéb Teleki Mihály felől való becstelenségeket kitől hallott?⁷²

A tanúk közül négyen vallottak érdemlegeset is az ügyben. Bagotai Ferenc vallotta, hogy Faigel Pétertől és Pekri Lőrincről is úgy tudja, Thököly elfogta Teleki levelét és hogy hoztak is Teleki számára egy hordóban befenekelve holmit, melyet réznek mondotak, de valószínű, hogy pénz volt benne⁷³.

Sárosi János egy lakodalomban hallotta Pekri Lőrincről, hogy Teleki a hadakozás alatt a némettel „correspondált [levelezett] alattomban és titkon 12 ezer aranyat vévén fel tőlük azzal corumpáltatott [megvesztegették] s az volt az oka mind az tábornak olyan formában való hordozásának mind pedig oly hamar való visszaszállásának. – Ha a török megtudná, abból nagydolog következne. Pekri mondta, hogy Thököly uram intercipiálta [felbontotta] levelét Telekinek, ki fog tetszeni fejedelem ellen való hamissága, alattomban való németessége”⁷⁴.

Orlai Miklós vallotta, hogy „a franciák alkalmatosságával mondotta Thököly uram intercipiáltak [felbontottak] volna az magyar hadak Teleki uramnak olyan levelét, mely-

ben az lett volna írva, kijönnek ugyan a franciák Magyarországra, de azon leszen az úr kelme azon dolog elbomoljon, másképpen is pedig nem kell azoktól félni, mert nem derék had. Thököly szolgája mondta: ha a német Muran várát akkor Teleki uramnak adta volna, mikor kérte ökeme, elvette volna s szolgált is volna ebben a materiában, a fülekiek szidták Telekit, hogy ha jobban kormányozta volna a dolgokat jobban folytak volna a magyarok dolgai. Egyenest Thökölytől hallotta, hogy Esterházi Pál, Vay Mihály által üzenté az magyaroknak: ne higgyenek Teleki uramnak abban az ügyben, mert a német részről dispositus [rendelkezés], nem forgatja jól az dolgokat. Pekri a sógora után mondotta, hogy egy barát jött volna Telekihez a német részről, s ment Csíkbán, tractált volna ő kelmével a német részről. Közbeszéd volt a táborban: ördög lelkű Teleki Mihály, nem leszen nekünk generálisunk⁷⁵.

Bethlen Pál állította, hogy „oly medált küldtek Teleki uramnak Bécsből, mely 60 ezer aranyat is megért volna és azért nem engedte volna, hogy az Ungvárra bement németekre az hadak reá menjenek. Köz hír volt, hogy Szatmárból megajándékozták az urat, Teleki uramat, s azért jött volna vissza az erdélyi had.”⁷⁶

A köz hír nemcsak a kuruc tábor, de Erdélyt is elérte. Pekri Lőrinc ellen 1682-ben ketten is tesznek vallomást, s ekkor még Apafi Mihály által Teleki nem meri megnótáztatni sem őt, sem a szintén Thököly-párti Barcsai Mihályt sem, de nem felejt. A megtorlás majd csak Thököly bukásával 1685-ben következik be, s koncepciós perekkel szerzik meg Thököly, Pekri, s Barcsai vagyonát is.⁷⁷

Bár úgy gondolnánk, hogy Thököly iskolatársa és jó barátja éppen magától Thökölytől tudja a korrumpáló részletet. Valójában Pekri tanúvallomásában, 1683-ban nem Thökölyt nevezi meg forrásként. Pekri Lőrincnek Máramaroson Dolhai György beszélte súgva az asztalánál Holatin faluban, hogy „Dolhán vittek által Munkács felől a német pártról Erdély felé pénzt Teleki Mihály számára”.⁷⁸ Az 1681-ben Teleki szemébe mondott vád még 1683-ban is téma Erdélyben, az ügy jelentőségéhez mérten egész Erdélyt vallatják, a székely székek – Maros, Aranyos, Udvarhely, Keresztúr, Bardocz, valamint, Sepsi, Kézdi, Csik, Gyergyó, Kászon, Miklósvár –; a szász és magyar városok – Szeben, Megyes, Szászsebes, Szászváros, Segesvár, Ujegyház, Brassó, Beszterce, Nagy-Sink, Kőhalom, Marosvásárhely, Vizakna, Kolozsvár, Nagyenyed, Fejérvár és Deés városok –; továbbá Fehér, Torda, Kolozs, Küküllő, Szolnok, Doboka, Hunyad és Záránd vármegyék; bírái és tanácsa előtt kellett a behívottaknak vallomást tenniük.⁷⁹

A nagyveszekedést követően Thököly Imre tisztelettel elbúcsúzik Apafi Mihálytól és seregével elszakad az erdélyi tábortól.⁸⁰ „Azon éjjel volt nagy lónyerítés az egész táboron” – írja az 1681. szeptember 27-i éjszakáról Wass György. A bujdosó csapatok kettéválnak.⁸¹ A bujdosók élén, a kurucok későbbi fejedelme egyedüli győztes marad a generálságban.

A történet természetesen nem itt ért véget. A nagyveszekedés kihatott az egész kuruc mozgalomra. 1681 végén már XIV. Lajos, a bécsi udvar és a Porta is Erdélytől függetlenül érintkezik Thökölyvel.⁸² Thököly a tényleges választott kuruc generál kiszakította seregét az erdélyi fejedelem táborából, kurucaival átkelt a Tiszán és október 7-én már Zemplénben tárgyalt Saponarával a fegyverszünetről. Az 1681. szeptember 27-i veszekedést követő szakítás sikeres volt, év végére Wesselényi hadainak nagy része is átpártolt Thökölyhez.⁸³

Bethlen Miklós a veszekedés utózengejét is lejegyezte Önéletírásában. Teleki Mihály 1682 elején mérget küldetett Thököly Imre megmérgezésére, melyet a török fogott el és átadta Thököly kezébe. Állítólag 1690-ben Zernyestnél, mikor Thököly

elé hozták Teleki Mihály holttestét azt mondta: „én nem bántottalak volna, ha eleve-
nen elfogtak volna, hanem csak azt kóstitattam volna meg véled, amelyet Mulykótól
nékem küldöttél volt etc. Ma is a kalamáris ládámban vagon...”⁷⁸⁴

Összefoglalva, bár úgy tűnik, 1680–1681 időszaka a hatalmi harc és a kuruc sere-
gek feletti vezetőség kérdésében telt, ez valójában már 1680. január 8-án Szoboszlón
eldőlt. Thököly a kuruc seregek vezetője. Egészen Thököly kezdeti fellépésétől,
1678-tól él a gyanú, hogy Teleki Mihály a németek kezére játszik – katonailag és
politikailag egyaránt –, és az 1681-ig tartó három év csak Thököly megerősödésének
kivárása, s 1681-ben kellő támasza van ahhoz, hogy a németbarát Erdéllyel szakítson.
A szeptemberi nagyveszekedés már az erdélyiek – név szerint Teleki Mihály legfőbb
fejedelmi tanácsúr – németességének kimondása és ezzel a nyílt szakítás vállalása:
Thököly nem volt hajlandó tovább tolerálni Erdély némettel való cimborálgatását – és
nem kívánt asszisztálni teljes Magyarország német kéz alá játszásához sem.

JEGYZETEK

- 1 Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre 1657-1705. Budapest, 1888. (Továbbiakban: Angyal) 244.
- 2 Angyal, 107.
- 3 Máramaros főispánjának és Huszt kapitányának Apafi Mihály a nyolc éves Thököly Imrét nevezte ki, majd 1667-ben Thököly István ellenében mégis őrséget állít a huszti várba. A Zólyomi rész védelmében Thököly István próbált fellépni a jogtalanság ellen, eredménytelenül. Miután Rhédey özvegye is meghal, a huszti uradalmat Apafi kisajátítja felesége, Bormenissza Anna számára. A főispáni tisztelet Teleki Mihály tölti be a kiskorú Thököly Imre helyett, ahogy a huszti várkapitányság is Telekit illette ugyanezen oknál fogva. A téma részletesebben: Angyal, 108–115.
- 4 Angyal, 115.
- 5 Angyal, 115.
- 6 Trócsányi Zsolt: Teleki Mihály. Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. (Továbbiakban: Trócsányi) 150.
- 7 Trócsányi, 192–196.
- 8 Torma Károly: Késmárki Thököly Imre naplója 1676-1678. évekből. MHHS XVIII. Pest, 1866. (Továbbiakban: Thököly naplója) 67–70., Trócsányi, 197.
- 9 Thököly naplója 67–70. Trócsányi, 198.
- 10 Thököly naplója, 67–70.
- 11 Thököly naplója, 76., Trócsányi, 200–203.
- 12 Thököly naplója, 90–92.
- 13 Thököly naplója, 92., Trócsányi, 204.
- 14 Deák Farkas: Gróf Thököly Imre levelei. A gróf Teleki család Marosvásárhelyi levéltár-
ból. Budapest, 1882. (Továbbiakban Thököly levelei) Deák Farkas előszava. 9., Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre 1657–1705.
- 15 Bethlen Miklós Önéletírása. Kiadta: Szalay László. Első kötet. Pest, 1858. (Továbbiakban: Bethlen), Cserei Mihály: Erdély története 1669–1711.
- 16 1679. január 20. Somlyó, Thököly Imre Teleki Mihálynak. In. Széki Teleki család oklevéltára. Teleki Mihály levelezése. Szerk.: Gergely Sámuel. 8. kötet. 1678–1679. Budapest, 1926. (Továbbiakban: Teleki levelezése) 395.
- 17 Angyal, 202–206.
- 18 Thököly Imre Teleki Mihálynak 1679. március 1. Kastahoc. Teleki levelezése, 413.
- 19 Wesselényi Pál Teleki Mihálynak Gáborján, 1678. november 8. Teleki levelezése, 324., Wesselényi Pál levele Teleki Mihálynak 1678. november 14. Újfalú. Teleki levelezése, 332.
- 20 Thököly levelei, 33.
- 21 Décsényi Gyula: Thököly és Wesselényi mint vetélytársak. Századok, 1885. (Továbbiakban: Décsényi) 529.
- 22 A megegyezés csak hónapokkal később születik meg, mely alapján mindketten elismerik a másik vezetését külön-külön. Thököly Wesselényit a mezei és Wesselényi Thökölyt a lovas hadak felett. Lásd: Thököly levelei, 81. Thököly Imre levele Teleki Mihályhoz 1679. szeptember 27. Harsány.
- 23 Décsényi, 524–525.
- 24 Thököly levelei, 87-88. Thököly Imre levele Teleki Mihályhoz Szihalom, 1679. november 5.

- 25 Bujdosók Levéltára. A gróf Teleki-család marosvásárhelyi levéltárából. Sajtó alá rendezte: Deák Farkas. Budapest, 1883. (Továbbiakban: BLev) 123.
- 26 Horváth Mihály: Zrínyi Ilona életrajza. Pest, 1869. 32.
- 27 Bethlen, 519.
- 28 Cserei Mihály históriája Pest 1852., 122.
- 29 Cserei Mihály históriája Pest 1852., 122., Thököly naplója, 83.
- 30 Ezt sugallja Wesselényi Pál és a magyarországi kuruc vezetés is Thökölynek. Thököly levelei, 81.
- 31 Thököly 1678. évi hadjárata a török tudta nélkül zajlott. A török szövetséget hangsúlyozó Apafi fejedelemnek ez elég gondot is okozott.
- 32 BLev, 263. Apafi Mihály levele Thököly Imréhez 1678. november 3. Gyulafehérvár.
- 33 Thököly levelei, 81. Thököly Imre levele Teleki Mihályhoz 1679. február 27. Harsány.
- 34 Thököly felkelés és kora. 275.
- 35 Nem is ok nélkül. Apafi egyenesen azt írja Telekinek: „Magának lehet ő keme. Mi nem írunk ezentúl neki [ti. Thökölynek]” 1680. április 14. Fogaras. Bujdosók levéltára 193.
- 36 Trócsányi, 250.
- 37 Trócsányi, 250.
- 38 Thaly Kálmán: Késmárki Thököly Imre naplóí és emlékezetes írásai. Budapest, 1873. 683
- 39 R. Várkonyi Ágnes: Thököly politikája és Magyarország esélyei a hatalmai átrendeződés idején. Hadtörténelmi Közlemény 2005. 3. sz. 378. (Továbbiakban: Várkonyi)
- 40 Angyal, 230.
- 41 Trócsányi: Erdély és a Thököly-felkelés. In. A Thököly felkelés és kora. Szerk. Benczédi László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. (Továbbiakban: Benczédi) 153.
- 42 Décsényi, 618.
- 43 Várkonyi, 378.
- 44 1679. február 27. Thököly Imre levele Teleki Mihályhoz – melyben Wesselényi ezen szavait idézi. Thököly levelei, 81.
- 45 Angyal, 238.
- 46 MHHS XIV. Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból. 3. k., Czegei Wass György és Wass László naplóí 1659-1739 / közli Nagy Gyula. – MTA Könyvkiadó-Hivatala, Budapest, 1896. (Továbbiakban: Wass György naplója) „szállottunk aranysegi mezőre” 1681. szeptember 3.
- 47 Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerk. Szilágyi Sándor. 17. kötet. 1679–1682. Budapest, 1894. 220. Teleki Mihály levele a fejedelemasszonynak 1681. szeptember 7.
- 48 Bethlen, 525. Wass György naplója 1681. szeptember. 6–7.
- 49 Wass György naplója, 1681. szeptember 12.
- 50 Bethlen, 526.
- 51 Wass György naplója, 1681. szeptember 25.
- 52 Wass György naplója, 1681. szeptember 27.
- 53 Bethlen, 527.
- 54 /Az 1681. szeptember 27. körüli eseményekről/ Trócsányi, 259–262.
- 55 Teleki Mihály Thököly Imrének 1677. szeptember 29. Kővár, Teleki Mihály levelezése. A széki gróf Teleki család oklevéltára. Teleki Mihály levelezése. 1675-1677. Szerk.: Gergely Sámuel. 7. kötet. Budapest, 1916. 529.
- 56 Wass György naplója, 1681. szeptember 27.
- 57 Bethlen, 527.
- 58 Cserei Mihály: Erdély históriája 1661–1711. Európa Könyvkiadó Bp, 1983. 163.
- 59 Teleki levelezése, 202–206. 1678. május 30. Teleki Mihály Absolon Dánielnak. Trócsányi, 230.
- 60 Angyal, 171–172.
- 61 Angyal, 172.
- 62 Teleki levelezése, 235. 1678. aug. 6. Thököly Imre Teleki Mihálynak Teplicz.
- 63 Teleki levelezése, 294–295. 1678. október 14. Thököly Imre levele Teleki Mihálynak
- 64 Thököly levelei, 29. Thököly Imre levele Teleki Mihályhoz Debrecen 1678. december 11.
- 65 Angyal, 179.
- 66 Wesselényi Pál Teleki Mihálynak Gáborján, 1678. november 8. Teleki levelezése, 324.
- 67 Balassa Imre, ki a vidéket jól ismerő embere volt Thökölynek előállt a szikszói csata lesvetési tervével. 1679. november 4.
- 68 Wesselényi Pál levele Teleki Mihálynak 1678. november 14. Újfalú. Teleki levelezése, 332.
- 69 „Én uram az levelemben kgdnek azt írtam volt clavissal...” uo.
- 70 BLev, 1682. június 24. Teleki Mihály érdekében szóló jelentés, 324–328.
- 71 Uo.
- 72 Uo.
- 73 Uo.
- 74 Uo.
- 75 Uo.
- 76 Uo.
- 77 Szilágyi Sándor: Erdélyi országgyűlési emlékek. 18. kötet 1683–1685. Bp., 1895. 277–323., 549.
- 78 BLev, 355.
- 79 BLev, 354.
- 80 Wass György naplója, 1681. szeptember. 29.
- 81 Wesselényi Pál a gyaloghadakkal az erdélyi táborral marad.
- 82 Angyal, 247.
- 83 Angyal, 247.
- 84 Bethlen, 531.